

Tai padės spręsti ir ežero *b'īl.sas* kirčiavimo problema: vns. įn. vieno ir to paties žmogaus gali būti tariamas dvejopai – *b'īlsū* ir *b'ī.lsu*. 2002 m. tikrinta (plg. Savukynas 1966: 175–176; Balčikonis 1967: 130). Toks įvairavimas priklauso nuo kalbėtojo noro pabrėžti vns. įnagininką (girdėjau net sakinį *prig'ė.re. b'ī.lsu*, nors sakė vns. vard. *b'īl.sas*).

LITERATŪRA

BALČIKONIS, J. 1978a: [Rec.] Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, *Kalbotyra* 10, 1964. Cituojama pagal: Id., Rinkiniai raštai I, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 371–373.

BALČIKONIS, J. 1978b: Laiškas redakcijai. *Baltistica* 3 (1), Cituojama pagal: Id., Rinkiniai raštai I, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 383–384.

GRINAVECKIENĖ, E. 1993: Šaltinių šnektos tekstai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 137–159.

LAZAUSKAITĖ, V. 1998: Dėl dviskiemenių o-kamienių daiktavardžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse (tezės). Lietuvių kalbos institutas, Vilniaus pedagoginis universitetas.

LAZAUSKAITĖ-RAGAIŠIENĖ, V. 2001: Dviskiemenių u-kamieno daiktavardžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio šnektose. *Paribio tarmių ir kalbų problemos*. Šiauliai, 2001, 97–109.

SAVUKYNAS, B. 1966: K probleme substrata v jugozapadnoj Litve. *Baltistica* 1 (2), 165–176.

Vytautas Vitkauskas

Lietuvių kalbos institutas

Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, Lietuva

Gauta 2002 03 20

DĖL UPĖVARDŽIO *Dānė**

Akmenės upės (Kretingos r.) žemupys klaipeidiškių šnekte yra (ir buvo) *dānė* // *dānej*^ε ~ *Dānė* | *Dānija*. Vokiškai buvo rašoma *Dange*.

Vokiečių žemaičių tarme išmokę kalbėti rusniškiai (M. Deivelaitis), saugiškiai (J. Užpurvio brolis ir brolienė), priekuliškiai (M. Reizgys, buv. Klaipėdos gubernatoriaus giminė), klaipeidiškiai (Kazlauskas) W. Fenzlaw (1934: 141) sakinį su žodžiu *Dange* visi kaip vienas 1958–1960 metais yra skaitę *dā.nė* // *dānė* ir sakę, kad niekada nebuvo sutikę čia priebalsį *g* tarusių klaipeidiškių (*tėk dēdļē·tov'ē pamātē·vó·k'ēška parāšīma Dange* / *pradē·je t'ē·p tā·rtē – dā.ŋg'ē* – J. Užpurvio sesers Kohnienės žodžiai).

Prof. V. Mažiulis remiasi F. Kuršaičio žodynu (K78). Tokio tarimo lietuvininkais save vadinę žmonės net taip vėlai (apie 1959–1963 metus) yra nevartoję. Jei kas dabar iš atsitiktinai likusių klaipeidiškių gali būti „naujoviškai“ ėmę sakyti pagal kraštą užplūdusius atkilėlius, bet seniau neteko taip išgirsti. Vargiai iš gyvosios kalbos F. Kuršaitis galėjo išgirsti *Daņgė* – tai raštų forma būsianti. F. Kuršaičio užrašymai iš Tilžės apylinkių yra be trūkumų, bet iš kitur, iš tolesnių vietų, yra netgi didžiai neįtikimų užrašymų (iš atsitiktinių pateikėjų?), pvz.: žem. *unduo*, viekšniškių

* VYTAUTAS MAŽIULIS. Ne *Dānė*, o *Daņgė*. *Baltistica* 34 (1), 1999, 93–98.

mėnung „mėnuo“, *šūng* (??) „šuo“ (Vitkauskas 2001: 168), Katyčių *kylė* (Vitkauskas 1997: 109–111), *qsilinis* „asilo“, *dūžis* ir t. t.

Gyvoji kalba, t. y. tarmės, priešingai, negu sako V. Mažiulis, ar tik nebus išlaikiusios senesnę padėtį, nes *g* panašiai matyti iš F. Kuršaičio parašymų ir kitais atvejais.

Rašoma F. Kuršaičio ir *Minge* (K156), nors tarmės turi tik *mė.n'eję* (upė) žem. don. Pln, Krt, Knt, Grg, Vž, *m'ėneje* // *m'ėne* žem. don. (upė ir kaimas) Sg, Kin, Rmč, Šlu (be kokių svyravimų), *gerubė* (K121) – *jerubė*, *geyne* „die Sparren“ (K118) – gegnė, *žlėga* (iš Nesselmanno?) (K526) – *žlėja*. Čia aiškiai matyti vokiškos rašybos įtaka (vėliau perėjusi į tartį), nes tik labiausiai suvokietėjusiose Pagėgių apylinkėse daugiau pavartojama formų su *g*: *žlėgà*, *žlėga*, *žlėgė* LKŽ K (plg. LKA1183). Ten pasitaiko ir *pajėg'g'ėi* „Pagėgiai“, net *g'erub'ė* „jerubė“. Maišoma *g* ir *j* tarimas apskritai, kaip ir daug kur įvairiais tokiais atvejais tarmių agonijoje.

Dar prisiminkime, kad F. Kuršaičio tolimesnių nuo Tilžės vietovardžių ir vedinių formos ydingai šiame žodyne pateikiamos: *Isrutifkis* (p. 147) „Isruties gyventojas“, *Dubisa* „Dubysa“ (p. 96), plg. vokiečių *Dobisin*, *Dobyse*, *Podubisa* (p. 96), *Polanga* „Palanga“ (p. 323), *Varusne* „Vorusnė“ (p. 490) ir kt. Bendrinių žodžių „pakraipoma“ dar daugiau.

Tas *g* ir *j* svyravimas būdingas daugeliui to meto lietuvių–vokiečių žodynų – Ruigio, Milkaus, Nesselmanno ir kitų. Tai visai nenagrinėtas klausimas, spręstinas kartu germanistams ir lituanistams. Gyvoji kalba dažnai rodo visai ką kita, negu teigia tam tikrais atvejais F. Kuršaitis.

Kodėl iš visų *g : j* maišymo atvejų paimta nagrinėti tik F. Kuršaičio *Daņgė*, nutylint visus kitus pavyzdžius? Mokslo žmonių veikaluose remtis reikėtų gyvąja kalba, vietinėmis nesuvokietėjusių žmonių šnektomis. *Danė* priimta ir bendrinės kalbos vartotojų, patvirtinta valstybės vadovų ir A. Vanago. V. Mažiulio siūlymas straipsnyje *Daņgė* didžiai abejotinas, gal net pavėluotas, darantis tam tikrą maišatį.

Įžymūs kabinetiniai mokslininkai kalbininkai ypač atidūs raštų užrašymams, o tiems „lauko“ darbininkams, pasikalbantiems su tarmių atstovais ir norintiems įsigilinti į visą kalbos sistemą, yra labai svarbūs gyvosios kalbos faktai: *Dangės* vartojimo atveju nepastebima tų įvairių žodynų faktų vartojimo tarmėse senesniais laikais, t. y. *j : g* apskritai maišymo. F. Kuršaitis – labai didis mūsų kalbininkas (lietuvių kalbos priegaidės nustatė, kirčiavimo sistemą, Prūsijos lietuvių kai kurias šnektas ištyrė, vokietėjimo procesą stabdė), bet pagal to meto mokslo lygį, tarmių tyrimo pradžių pradžia, kai kur faktai nėra labai tikslūs. To nutylėti negalima, reikia tyrinėti ir viską nurodyti. Laimė, kad visai pranykstančius klaipeidiškių tarmės atstovus prašnekino A. Vanago vadovaujami toponimikos tyrinėtojai, E. Grinaveckienės paakinti tarmėtyrininkai – tai šį tą galima pasakyti ir paprieštarauti dėl vieno nepagrįstai bendrinės kalbos normą keisti norimo dalyko, tuo labiau kad etimologai mėgsta be kritikos persirašyti ir cituoti senesniuose leidiniuose pateiktuosius, dažnai trūktinus faktus.

A. Salį (iš pokalbio su Saliu 1969 m.), *Dangę* laikiusį kuršizmu, patraukė latvių Kuršo upelė *Danga*. Daugiau duomenų įgavęs, A. Salys vėliau, pervažiavęs visą žem. donininkų plotą, laikėsi formos *Dānė* (NDŽ) ar *Dānija* (plg. Salys 1992, antroji įkliją). 18–19 amž. lietuvių leksikografijoje *j* ir *g* tam tikrose formose labai įvairavo, todėl viską turėtų nulemti gyvosios kalbos faktai, vartojimas.

Prof. K. Būgos yra skelbta tikrai bendra pastaba (Būga 1961: 234): „*Danga* arba *Minie* (upė) = *Minija*“. Menkai tyrinėtus to krašto tarmės kokių tvirtesnių išvadų K. Būgai neleido padaryti. Nematyti, kad K. Būga būtų tvirtai laikęsis prof. V. Mažiulio pasakytų minčių: tai tik tam tikra užuomina. Pagaliau aukščiau tame „Rinktinių raštų“ III tomo puslapyje yra kitas įrašas: „Ag-

gemine = *Akmena* (v. š. Akminà [= àkmènà – įterpta mano, V. V.] – pro Kretingą tekanti upė, kurios žemupį vokiečiai vadina *Dange*“. Ar tai nerodo, kad K. Būga tiksliai ir *Danės* pavadini- mo, ir objekto buvimo įtikinamai nebuvo nušvietęs?

LITERATŪRA

BŪGA, K. 1961: *Rinkiniai raštai* 3. Sudarė Z. Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

FENZLAW, W. 1936: *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelge- biets*, Halle.

K = F. KURSZAT, *Wörterbuch der litauischen Sprache*, Halle, 1883.

VITKAUSKAS, V. 1997: *Kylė* – naujybė. *Kalbotyra* 44, 109–111.

VITKAUSKAS, V. 2001: *Lietuvių kalbos tarmių morfoneminiai reiškiniai*, Vilnius: Žara.

Vytautas Vitkauskas

Lietuvių kalbos institutas

Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, Lietuva

Gauta 2002 06 24

KELETAS PASTABŲ APIE PAŽIŪRAS Į SENIAUSIŲ LIETUVIŲ KALBOS PAMINKLŲ LEIDIMĄ

„Acta Linguistica Lituanica“ 45-ajame tome paskelbtoje A. Judženčio *Naujų darbų apžvalgoje* aptariama 2000 m. išleista knyga *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai* (žr. p. 211–213). Deja, toji apžvalga pilna klaidų ir nesusipratimų. Kad patiklus skaitytojas neliktų suklaidintas keistų Judženčio samprotavimų, būtina bent kai ką paaiškinti.

Iš Judženčio rašto aiškiai matyti, kad jam trūksta to minimalaus išprusimo, kurį privalo turėti jau magistro darbą bendrosios kalbotyros klausimais rašantys studentai: jam nėra aišku, kad alfabetinės rašybos dalykus – kaip puikiai išdėstė Saussure’as XX a. pradžioje – reikia skirti nuo kalbinės analizės, nes jie tėra konvencinis kalbinių ženklų išraiškos vaizdavimo būdas:

ženklas

rašyba ← → išraiška ← → reikšmė

Judženčiui taip pat neaišku, kad nagrinėjant vertimus svarbiausias dalykas yra prasmės pagrindu nustatomas ryšys tarp šaltinio ir vertimo kalbinių ženklų:

šaltinio

vertimo

rašyba ← → ženklai ← → prasmė ← → ženklai ← → rašyba